

Παν. Δρακόπουλος, Μονοπάτια του Προσώπου

ΕΠΟΠΤΕΙΑ, τεύχος 61, Νοέμβριος 1981.

Το 1321 ο Δάντης ολοκλήρωσε το έργο του «Η θεία Κωμωδία», προσφέροντάς μας έτσι το στάγμα του μεσαιωνικού πνεύματος. Πρόκειται για μια σημειολογία των προτύπων συμπεριφοράς. Ο άνθρωπος, λέει ο μεγάλος φλωρεντινός, είναι κατ' εξοχήν ον συμπεριφερόμενον. Οι ενέργειες και οι διαθέσεις του δεν εγκλωβίζονται στο παρόν. Ο άνθρωπος ορίζεται από τη χρονική απροσδιοριστία της συμπεριφοράς του -απροσδιοριστία που δεν γνωρίζει τέλος και θάνατο, αλλά συνιστά τις διαστάσεις και λειτουργίες της ορατής και αοράτου ιεραρχίας των όντων.

Στις 23 Απριλίου 1564 άνοιξε για πρώτη φορά τα μάτια του ο Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, ο άνθρωπος που μας έμαθε να βλέπουμε την «Ιστορία Κωμωδία». Γνήσιο και κορυφαίο τέκνο της Αναγεννήσεως ο Σαίξπηρ, ξέσχισε το κοσμικό πέπλο και μας έδειξε τα καγχάζοντα και ματωμένα δόντια της Ιστορίας. Ο άνθρωπος σύρεται πάνω στον αγκαθερό τροχό της, αγκάθι του οποίου είναι ο ίδιος. Όλες του οι κινήσεις υπηρετούν τον τροχό, είτε τον δέχεται είτε τον αρνείται. Διέξοδος δεν υπάρχει ούτε μέσα στο όνειρο, αφού η ιστορία είναι φάσμα, ήδη. Ο Σαίξπηρ μας είπε πρώτος πως «το μέσον είναι το μήνυμα». Δεν υπάρχει μετάβαση ή μεταφορά κάποιου μηνύματος από κάποιο μέσο: η σκηνή του θεάτρου είναι ήδη η *imago mundi*, η παράσταση είναι ήδη θέατρο εν θεάτρω. Η ερμηνεία του κόσμου, η εμβάθυνση στην πραγματικότητα είναι ένα τρίτο θέατρο εντός των δύο ήδη δρώντων, κ.ο.κ. Πρόκειται για καθρέφτη που καθρεφτίζει καθρέφτη – κι αυτό, σε μια ατελεύτητη σειρά, με το ίδιο πάντα είδωλο. Αλλοίμονο στον καθρέφτη που θα νομίσει πως αυτός πάντως είναι το «πραγματικό», ή έστω πως αυτός καθρεφτίζει το «πραγματικό». Το πραγματικό είναι, ακριβώς, το καθρέφτισμα καθρέφτη.

Τέκνο της γαλλικής επανάστασεως ο Ονορέ ντε Μπαλζάκ, συνέθεσε την «Ανθρώπινη Κωμωδία». Εδώ, ο άνθρωπος είναι δέσμιος των κοινωνικών συνθηκών και σχέσεων. Η υπόστασή του εξαρτάται από το milieu, το περιβάλλον: Οι πρόγονοι, η οικογένεια, ο τόπος γεννήσεως, ο τόπος ζωής, ο χρόνος γεννήσεως, η εργασία, η αρχιτεκτονική του χώρου, η υπάρχουσα τεχνολογία, οι εγκατεστημένες αξίες, τα έπιπλα, τα ρούχα, τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά κ.τ.ό., ορίζουν τη συμπεριφορά, τη «μοίρα» του κάθε ανθρώπου. Η ψυχή του ανθρώπου κατασκευάζεται από το περιβάλλον: αυτό μας λέει η «Ανθρώπινη Κωμωδία» (και δεν μπορούσε παρά να χειροκρότηση ο Μαρξ).

Στις 9 Φεβρουαρίου 1881, πριν ακριβώς εκατό χρόνια, ο Φιοντόρ Μιχαήλοβιτς Ντοστογιέφσκυ πέθανε – και εορτάζουμε την επέτειο αυτή, διότι θεωρούμε τον θάνατο ως τη μεγάλη στιγμή μεταβάσεως στην αθανασία, σε αντίθεση με άλλους λαούς που θεωρούν τη γέννηση ως το μεγάλο γεγονός. Το έργο του Ντοστογιέφσκυ θα έπρεπε να ονομάσουμε «Κωμωδία του Προσώπου», διότι έστρεψε το βλέμμα μας προς την απόλυτο ιδιαιτερότητα κάθε ανθρώπου, η οποία δεν μπορεί να αναχθεί περαιτέρω σε κάποια γενικής ισχύος διατύπωση. Οσοδήποτε και να προσπαθήσουμε, δεν θα βρούμε μία Αρχή πού να ερμηνεύει ορθώς τους αδελφούς Καραμάζωφ. Δεν υπάρχει Νόμος ικανός να εγγράψει τον Μίσκιν, τον Ρασκόλνικωφ, τον Σταυρόγκιν και τον στάρετς Ζωσιμά. Δεν υπάρχει γενίκευση που να εξηγεί τον Μαρμελάντωφ, τον Βερχοβένσκυ, τη Βαρβάρα Αλεξέεβνα. Αυτό, δεν είναι τυχαίο. Καθώς έγραψε ο ίδιος στον αδελφό του Μιχαήλ: «επιδιώκω την ανάλυση κι όχι τη σύνθεση., και αναλύοντας το άτομο βρίσκω μέσα του το όλον». Δεν πρόκειται για ψυχολογία – ορθώς, ο ίδιος απέρριψε αυτόν τον χαρακτηρισμό, λέγοντας: «Με λένε ψυχολόγο. Δεν είναι αλήθεια». Το πραγματικό του έργο, είναι η ανάδειξη του Προσώπου σ' όλες τις διαστάσεις του. Απ' αυτήν την ανάδειξη προκύπτουν (κατά συμβεβηκώς) και ψυχολογία, και φιλοσοφία, και κοινωνιολογία, και πολιτική θεωρία, διότι αυτά αποτελούν εκφάνσεις του Προσώπου.

Η αναζήτηση του Προσώπου, δεν είναι θεωρητική. Δεν είναι

προϊόν μιας μεθόδου, κατασκευασμένης μέσα σε διανοητικά εργαστήρια. Είναι στάση ψυχής. Ο Ντοστογιέφσκυ κατεβάζει τον εαυτό του κάτω από οποιοδήποτε ήρωά του. Το έργο του φωτίζεται από τις καθαρτήριες φλόγες μιας αβυσσαλέας ταπεινότητας. Ο Ντοστογιέφσκυ δεν εξετάζει τους ήρωές του, δεν τους τοποθετεί στο ψυχαναλυτικό κρεβάτι, δεν ελέγχει ψυχρά τις παθήσεις τους. Τους αγαπά όλους. Τους θεωρεί πολυτιμότερους, σημαντικότερους από τον εαυτό του. Γι' αυτό και δεν τους εξωραίζει. Ο Ρασκόλνικωφ δεν φοράει τις πούδρες του Γιάννη Αγιάννη. Τα πρόσωπα του Ντοστογιέφσκυ είναι γυμνά, βρώμικα, ακαλαίσθητα, στρεβλά – αλλ' όχι λιγότερο θεία. Τα έργα του Ντοστογιέφσκυ είναι μια σειρά φοβερών εξομολογήσεων. Η δικαίωσή τους δεν είναι αποτέλεσμα ωραίων ενεργειών. Ψευδόμενος θα κλαίει ο Μαρμελάντωφ. Αλλ' αυτόν τον ψεύτη, αυτόν τον χυδαίο, τον αγαπάει ο Χριστός. Αυτό και μόνον αυτό είναι το μεγαλείο του, αυτό προσκυνάει συντετριμένος ο Ντοστογιέφσκυ.

Η διερεύνηση του όντος προϋποθέτει επαρκή εννοιολογία. Η ψηλάφηση του Προσώπου προϋποθέτει διαρκή άκρα ταπείνωση. Αυτό μας διδάσκει ο Ντοστογιέφσκυ. Ένα δίδαγμα που ακόμη δεν έχουμε οικειωθεί.